

Ճախիւք նորին ի գտնի վանուց աւագ եկեղեցւոյ Տփիսեաց. թ. 650:

— Սրհնութեան և գոհունակութեան յանուն նախկին Հոգարարձութեան դպրանոցին կրեանայ վասն արդիւնաւոր ջանիցն յընթացս պաշտօնաւարութեան նոցին. թ. 702:

— Սրհնութեան և գոհունակութեան յանուն պ. Գրիգորի ջանշեանց, յաղագս նուիրարեւութեան նորա բաղմամբիւ գրեանց Հոգ. Հիմարանի Մ. Աթոռոյս. թ. 741:

— Սրհնութեան յանուն ակիկն Աննամանայ Թամիրեան հուշեցւոյ. թ. 778:

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

ԵԿԵՂԵՅԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵԿԵՂԵՅԻ

Ա.

Ոչ եկեղեցու ծագումը եւ ոչ նորա իսկական նպատակը անմիջական կապ ունի գիտութեան հետ: Բրիստոս փիլիսոփայ չէր եւ ոչ որեւէ գիտնական դպրոցի հիմնադիր: Նա եկել էր մարդկութեան Փրկիչը լինելու գուտ կրօնական—քարոյական տեսակէտով: Բրիստոնէութեան գոյութեան հիմնաքարը Յիսուսի գործն ու անձնաւորութիւնն է եւ հաստատեալների դէպի Նա ունեցած հաւատը: Եկեղեցու հաստատութեան մեծ շէնքը այս հաւատի վերայ է կանգնած իւր ծագման օրերից մինչեւ այժմ:

Բրիստոնէութիւնը կրօն էր, իսկ կրօնը ոչ գիտութիւն է եւ ոչ արուեստ, քայց քնական էր, որ հետզհետէ քրիստոնէական գիտութիւնն ու արուեստը ծագէր: Բրիստոնէութիւնն հաստատուել եւ կեանք է ստացել պատմութեան մէջ. շփուել է յունա—հռոմ-

մէական քաղաքակրթութեան հետ, իւրացրել կամ լուսաբանել է հին քաղաքակրթութեան այլ եւ այլ տարրերը, իւր հասար նոր աշխարհայեցողութիւն կամ փիլիսոփայութիւն ստեղծել, այս զարգացման քնական հետեւանքն էր քրիստոնէական գիտութեան ծագումը: Բրիստոնէութեան մէջ միշտ էականը կրօնական հաւատն է եղել միացած անաբատ քարոյականութեան հետ, քայց գիտութիւնը ու արուեստն էլ միշտ յարգելի դաշնակիցներ համարուել նորա զարգացման լուսազոյն շրջաններում:

Բրիստոնէութիւն եւ գիտութիւն տարբեր են միմեանցից, քայց նորա հակադրութիւններ չեն. Աւետարանի ազատ ոգին ամենեւին դէմ չէ գիտութեան: Ընդհակառակն Աւետարանի քարոզած քարոյական կատարելութեան համար նպաստաւոր միջոցներ են գիտութիւնն ու արուեստը: Իսկական գիտութիւնը հետամուտ է միմիայն ճշմարտութեան իսկ ճշմարտութիւնը ազատութիւն (Յովհ.Բ. 32) եւ զօրութիւն է տալիս մարդուն, ճշմարտութիւնըն ըմբռնելու երկու ծանապարհ ունինք, կրօն եւ գիտութիւն, երկուսն էլ մարդկային սահմանաւոր հոգու համար միեւնոյն Աստուծոյ տնօրէնութիւններն ու վերջնական նպատակները հասկանալու միջոցներ: Ոչ մի գիտութիւն, որ արդէն հետամուտ է ճշմարտութեան, միասակար լինել չէ կարող կրօնի համար. նոյն իսկ քնական գիտութիւններն, որ ըստ երեւութի կապ չունին հոգեւոր գիտութիւնների հետ, Աստուծոյ իմաստութեան եւ ամենակարողութեան յայտարարներ են: Քնական գիտութիւններից յառաջ եկած Դիալեկտիկական գիտութիւնը, որ թշնամական դիրք էր բռնել դէպի քրիստոնէութիւնը, Գիտութիւն էր, որ վաղուց ջախջախուած է գիտութեան անաշատ դատաստանի առաջ:

Բ.

Արդարեւ եկեղեցու պատմութիւնը պարզում է մեր առաջ քրիստոնէական կրօնի գիտութեան եւ արուեստի քարեկամական յարաբերութիւնը, Հէնց առաքելական շրջա-

նից նկատուով է այդ իրողութիւնը, Աստուածային շնորհաց ընդհանուր ազդեցութիւնն ընդունելով հանդերձ առաքելակները տարբեր են միմեանցից ընաւորութեամբ եւ զէպարիստիս։ Պօղոս առաքելի մեծ գործունէութիւնն ու քրիստոնէութեան տարբեր հասկացողութիւնը նորա անհատականութիւնից գատ կախումն ունէր եւ նորա կրթութիւնից։ Պօղոս իւր ժամանակի հրէութեան ամենամեծ գիտնականի Գամաղիէի աշակերտն էր։ Այնուհետեւ պատմութեան ընթացքը գիտութեան եւ եկեղեցու սերտ դաշնակցութիւնն է հաստատում։ փառաւոր է այն շրջանը, երբ քրիստոնէութեան հոգու, քարոյականութեան հետ շաղկապուած է գիտութիւնը։ Եկեղեցու համարեա ըստ մեծ պաշտօնեաները իրենց անձի մէջ կրօնականի հետ միացրել են եւ գիտութեան տարրերը։ Ամեն անգամ, երբ եկեղեցու վարիչները մոռացել են երկու գործոնների սերտ կապակցութիւնը, այդ եղել է ի վնաս քրիստոնէութեան ընդհանուր շահերի։

Քաղաքակրթական յառաջադիմութեան հոգին քրիստոնէութեան էական յատկութիւններից մէկն է։ Քրիստոնէութիւնն է քաղմաթիւ ազգերի հոգեւոր քաղաքակրթութեան սկիզբը դրել։ մենք կենտրոնէինք յիշել Հայոց, Ռուսաց, Սլաւոնական միւս ազգերի, Գերմանացիների եւ Անգլիացիների դպրութեան եւ քաղաքակրթութեան ծագումը։ Քրիստոնէութեան զարգացումը առաքելական շրջանից յետոյ, ընթացակից է յունա—հռոմէական փիլիսոփայութեան եւ քաղաքակրթութեան իւրացման։ Պլատոնի, Արիստոտելի, Ստոյիկեանների, նոր պլատոնականների փիլիսոփայութիւնը ահագին դեր է խաղացել քրիստոնէութեան դաւանաբանութեան եւ աշխարհայեցողութեան կազմութեան ընթացքում։ Հին ժամանակի լուսաւորեալ քրիստոնեաների համար յունա—հռոմէական փիլիսոփայութեան եւ գրականութեան ուսումնասիրութիւնը քրիստոնէական գիտութիւն ստեղծելու աղբիւրն էր։ Հատազոյնների մեծագոյն մասը յունական կրթութիւնն ստացած մարդիկ են։ Յուստինոս վկան փիլիսոփայ էր, Տերտուղիանոս իրաւաբան, Օրիգենէս իւր ժամանակի ամենամեծ գիտնականը։ Եկեղեցու նշանաւորագոյն հայ-

րերը՝ Ս. Աթանաս, Ս. Բարսեղ Կեսարացի, Գրիգոր աստուածաբան, Յովհան Ոսկեբերան, Կիրենդ Աղէքսանդրացի, Օգոստինոս եկեղեցու զարդերն են եւ նորա գիտնական ներկայացուցիչները։ Չորրորդ եւ հինգերորդ դարերը քրիստոնէական եկեղեցու ոսկեդարն էր ամեն կողմից, այս շրջանումն էին ծաղկում եւ վերայիշեալ մեծ հայրերը, Աղէքսանդրիայի, Անտիոքի, Եղեսայի մեծ դպրոցները, Երուսաղէմի, Կեսարիայի մեծ մատենադարանները։ Հայոց եկեղեցու պատմութիւնն էլ նոյն իրողութիւնն է հաստատում։ Թարգմանիչների գործունէութեան հետ է կապուած Հայի ամենաբաղդը յիշողութիւնները։

Գ.

Գիտութեան զարգացման երեւոյթը եկեղեցու ծոցում մասնաւոր անելուց յետոյ սահմաններ եւ նորա շրջանը։ Եկեղեցին կրօնական—հոգեւոր հաստատութիւն է, որ կոչուած է Աւետարանի սկզբունքներն իրականացնել կեանքի մէջ, դորանով արդէն սահման է զօւում այն գիտութիւնների համար, որոնք եկեղեցու նպատակի հետ աւելի մօտ կապ ունին։ Ամեն գիտութիւն օգտակար է, քայքայ ամեն գիտութիւն անհրաժեշտ չէ եկեղեցու համար։ Այսպէս կոչուած հոգեւոր գիտութիւններն են, որոնք ծագել են եկեղեցու ծոցում եւ նորա գոյութեան համար օգտակար ծառայութիւններ մատուցել։ Այդ գիտութիւնների մէջ առաջին տեղը աստուածաբանութիւնն է բռնում իւր ճիւղերով։ Աստուածաբանութիւնը ծագել է եկեղեցու զարգացման ընթացքում անհրաժեշտաբար։ Մենք արդէն ակնարկեցինք նորա ծագման պայմանները, այժմ մի քանի խօսքով որոշենք նորա էութիւնն ու նպատակը։ Աստուածաբանութիւնը վերացական «մետաֆիզիկայ» չէ, ինչպէս հռչակում են մեր լուսաւորեալները առանց ամենաթեթեւ կաղափար ունենալու նորա մասին։ Ամեն մարդ քաջութիւն ունի չիմացած եւ չհասկացած բաների մասին խօսել, այդ միայն արտօնութիւն է համար։ Աստուածաբանութիւնը չէ, որովհետեւ նորա ու

սուսնասիրութեան նիւթը պատմական տուեալներ են. այսինքն քրիստոնէական կրօնը իւր էութեամբ, ծագմամբ, զարգացմամբ եւ ներկայ վիճակով: Աստուածաբանական գիտութիւնը այնպիսի պատմական «պատմութիւն» է իրողութիւնների լուսաբանութեամբ ու նկարագրութեամբ է զբաղուած, որ եկեղեցու կեանքն է կազմում: Այսպիսի գիտութեան մենք պատմական անունն ենք տալիս, թող մեր հակառակորդները մետաֆիզիկայ անուանեն:

Իսկ թէ պատմական գիտութիւնը իր քան գործնական նշանակութիւն ունի, պարզ պէտք է լինի իւրաքանչիւր բանիմաց ընթերցողի համար: Պատմութեանն ենք պարտական ինչ որ ունինք մենք: Պատմութեան ծնունդն ենք մեր հոգեւոր քարիքներով, քաղաքակրթութեամբ: Առանց պատմութեան չենք կարող ըմբռնել եւ մեր կրօնի էութիւնը, որ մարդկութեան ամենաբարձր հոգեւոր քարիքն է: Պատմութիւնը մարդկային հոգու գիտակցութիւնն է ընդհանրապէս: Իսկ կրօնը նորա ամենախորին խորհուրդը: Ի՞նչ կլինի մարդկութիւնը առանց այդ գիտակցութեան: Զրիստոնէական կրօնի եւ եկեղեցու մասին մեր գիտակցութիւնը սրող պատմական գիտութիւնը աստուածաբանութիւնն է: Մենք սիրել եւ յարգել կարող ենք միայն այն անձը, որի մարմնական եւ հոգեկան յատկութիւններին ծանօթ ենք, այնպէս էլ քրիստոնէական կրօնըն ու եկեղեցին ծմարտապէս սիրել կարող ենք այն ժամանակ, երբ իրապէս ծանօթութիւն ունինք նորա էութեան եւ պատմութեան մասին: Ի հարկէ ուրիշ բան է հասկանալ կրօնի ծմարտութիւնը եւ ուրիշ բան կրել նորա զօրութիւնը սրտի մէջ. կրօնը որպէս լոյս կարող է փայլել մեր աշքում՝ առանց կրակ դառնալու մեր սրտում: Բայց անուրանալի է, որ կրօնական ծմարտութիւնները կեանք դարձնելու գլխաւոր միջոցներից մէկը գիտութիւնն է: Կրթութեամբ կարելի է մի ժողովուրդ կրօնական դարձնել, իսկ կրթութեան բովանդակութիւնը, նիւթը գիտութիւնն է տալիս:

Դ.

Վերջին տասնեակ տարիներում մի զարմանալի երեւոյթ է նկատուում մեր ժողովրդի մէջ. նախնի Հայոց նոր սերունդը, կարծես, երես է սկսել դարձնել այն եկեղեցուց, որի համար նորա հայրերը պատրաստ էին ամեն ինչ զոհել: Այս տխուր երեւոյթը բազմաթիւ պատճառների հետեւանք է, բայց դոցանից մէկն էլ մեր կարծիքով այն է, որ ներկայ սերունդը շատ թոյլ հասկացողութիւն ունի մեր եկեղեցու պատմութեան ու կատարած քաղաքակրթական մեծ դերի մասին: Եկեղեցուց հեռացողների, նորա վերայ անտարբերութեամբ նայողների մի ստուար մաս այնպիսի մարդիկ են, որոնք գիտակցութիւն չունին եկեղեցու էութեան, նպատակի եւ կոչման մասին: Եստ ղ ժուար կլինէր ընդհակառակն ցոյց տալ այնպիսի անձինք, որ կատարելապէս ծանօթ լինէին մեր եկեղեցու պատմութեան, ըմբռնած լինէին նորա ներկայ թշուառութեան պատճառները եւ քար ձգէին նորա վերայ: Ո՛չ, գիտակցութիւնը ցաւ եւ կարեկցութիւն կշարժէր եւ ոչ սառնութիւն կամ անտարբերութիւն: Հասկանալի է, որ մեր խօսքը վերաբերում է այսպէս կոչուած կրթուած դասակարգին: Բայց դէպի եկեղեցին նկատուած անտարբերութիւնը միայն այս դասով չի սահմանափակուում. կրթութեւ հասարակութեան մէջ երեւան եկած ճիշդ կամ սխալ գաղափարները զանազան միջոցներով տարածուում են եւ հասարակ ժողովրդի մէջ: Գիւղերումն էլ շատ անգամ նոյն թեթեւամիտ դատողութիւններն ենք լրտում, նոյն անպատկառ վերաբերմունքը նրկատում՝ դէպի հայ եկեղեցին եւ եկեղեցականութիւնը, ինչպէս յատուկ է մեր լրագրական հերոսներին: «Ինչ ցանես» այն էլ կհնձես:

Սակայն այս ակնարկներով մեր արատները չնշել չենք կամենում. մեր եկեղեցականութիւնը քարոյական, դրական զօրութիւն լինէր, նորա անդաստանի մէջ ցանուած որոմները ապառաժների վերայ կընկնէին: Մեր պարտազանցութիւնները, մեր անհաւատարմութիւնն ու խաւար հասկացողութիւնը դէպի եկեղեցու սպասաւորի կոչումը նոյնպէս կործա-

տարեր հետեւանքներ են ծնում, ինչպէս եկեղեցականութեան երդուեալ թշնամիների գործունէութիւնը: «Լաւ էր եթէ ներէիք փոքր մի եւ իմում անզգամութեան», եկեղեցու ներկայ վիճակը եւ մեր սէրը դէպի ընդհանրութեան Հոգեւոր Մայրը, ստիպում է փոքր ինչ «անզգամ» լինել: Թող ներուի մեզ այս համարձակութիւնը: Մի անգամ ընդ միշտ պէտք է պարզուի մեզ համար, որ ամեն մի անձն կամ հաստատութիւն վաղ թէ ուշ պէտք է ընկնի կորցնէ իւր քարոյական հեղինակութիւնը, եթէ նա իւր կոչման քարծրութեան վերայ չէ կանգնած: Թուլացել է մեր եկեղեցականութեան քարոյական հեղինակութիւնը, որովհետեւ իւր կոչման քարծրութեան վերայ չէ կանգնած: Տասնեակ տարիներից ի վեր արծարծում է քահանայական հարցը ու մենք դեռ մի քայլ առաջ չենք գնացել. այս խնդրում «Եղբայր է ոչ Բայ» խռովութիւնը, այլ է Բայ Եղբայրականութիւնը: Իսկ ամեն մեղք իւր պատիժն է ստանում եթէ զոչումն ու ապաշխարութիւնն ուշանում է... Ինչպէս մարմինը անուղ է պահանջում, այնպէս եւ հոգին: Հայ ժողովրդի հոգեւոր ստեղծուն մեր եկեղեցու սպասաւորութիւնն է, քայքայ որը տարաբաղդաբար զրկում է հեռագիտէ կաթից: Մեր եկեղեցականութիւնը քարոյական հեղինակութիւն պահպանել չէ կարող, Բայ է ոչ Եղբայրականութիւնը Եղբայրականութիւնը: Կոյրը կոյրին առաջնորդ լինել չէ կարող, իսկ արտաքին շինովի միջոցներով երբէք չենք կարող երկար ժամանակ դիրք պահպանել:

Ե.

Այս նկատողութիւններից ինքնին հետեւում է, որ մեր եկեղեցու վերականգնանութեան էական պայմաններից մէկն էլ գիտութիւնն է, յատկապէս աստուածաբանական գիտութիւնը: Կրքկնում ենք, որ եկեղեցու կեանքը անմիջապէս գիտութիւնից չէ ծագում, նորա աղբիւրը Յիսուսի անձն ու Աւետարանն է, քայք գիտութիւնը նկարագրելով եւ լուսաբանելով եկեղեցու կեանքը, քննադատութեան ենթարկելով նորա ան-

ցեալը, ցոյց է տալիս թիւրն ու սխալը, ճշմարիտն ու յաւիտենականը եւ նոր սկզբունքներ հանում ներկայի եւ ապագայի համար: Եկեղեցու կեանքի եւ պատմութեան մէջ եւս որոմն ու ցորենը խառն են, գիտութիւնն է, որ մաքրում, զտում է պիտանին անպիտանից: Աստուածաբանական գիտութիւնը եկեղեցու ինքնաքննադատութիւնն է, որից նորա ինքնագիտակցութիւնն է բղխում, իսկ ինքնագիտակցութիւնը էական պայմանն է:

Յառաջադիմութիւն քարոզում է մեզ Աւետարանը, պատմութիւնը եւ Աստուծոյ տեսանելի աշխարհը: Քայք քարոյական յառաջադիմութեան ամենախոշոր հաստատութիւնը եկեղեցին է. նա պէտք է ուրեմն ոչ միայն «տուն աղօթից» այլ եւ գիտութեան, իմաստութեան լինի, որպէս գիտակցական հաւատոյ, սիրոյ եւ յուսոյ հաստատութիւն: Մակայն, մեր ասածներից չպէտք է եզրակացնել թէ Հայաստանեայց եկեղեցու փրկութիւնը միմիայն գիտութեան մէջն ենք տեսնում, առանց կրօնական վերածնութեան ի գուր կանցնեն մեր ջանքերը, ամենից առաջ պէտք է հոգով եւ սրտով քրիստոնեայ դառնանք. քայք ներքին վերածնութեան զրկւաւոր օժանդակներից մէկը եկեղեցական գիտութիւնն է, որի վերայ հրաւիրում ենք մեր բանիմաց հասարակութեան ուշադրութիւնը:

Եկեղեցու զոյութիւնը պահպանելու, նորա քարոյական ազդեցութիւնը ժողովրդի մէջ զօրացնելու էական պաշտօնները վարչական հաստատութիւններն են՝ առաջնորդութիւններն ու յաջորդութիւնները, քարոզութիւնն ու քահանայութիւնը՝ քայք հէնց այդ պաշտօնէութիւնների յարգը քարծրացնելու համար է, որ մենք անհրաժեշտ ենք համարում գիտութիւնը: Եկեղեցականի հոգեւոր գէնքը գիտութիւնն է, ինչ է զինուորը պատերազմի դաշտում յառանգ գէնքի: Ով պաշտպանում է տգիտութիւնը, նա սիրտ չունի ճշմարտութեան համար, որովհետեւ քարոյական գիտութիւնը հետամուտ է միմիայն ճշմարտութեան: Բոլոր ճանապարհները դէպի Հոռւմ են տանում, քայք երկու ճանապարհ կայ միայն

ճշմարտութեան հասնելու համար. կրօնի եւ գիտութեան ցոյց տուած ճանապարհները, իսկ Տիրոջ խօսքի համաձայն մարդկութեան ամենամեծ քարիքը, ներքին, քարոյական ազատութիւնը ճշմարտութիւնից է բխում. «եւ ճշմարտութիւնն ազատեացէ զձեզ»:

Ներկայ եկեղեցականներս շատ քանով երախտապարտ ենք մեր նախորդներին, նորա մինչեւ իսկ ներկայ մտքով գիտութիւն չունենալով հանդերձ՝ իրենց հաւատարմութեամբ, աւանդապահութեամբ եւ նախանձախնդրութեամբ պահպանել են նախնեաց թողած ամենամեծ ժառանգութիւնը, քայց այսօր անհրաժեշտութիւն է դարձել, որ նախայիշեալ յատկութիւնների վերայ աւելանայ եւ գիտութեան ոգին: Աւանդութիւնը երկար ժամանակ պահպանում է սրբազան ժառանգութիւնները, քայց առանց գիտակցութիւնը կենդանացնող միջոցների, նա աղօտանում է եւ կորցնում՝ իւր զօրութիւնը: Ոչ մի ժամանակ այնպիսի անհրաժեշտութիւն չէ զգացուած հին ուսումնասիրելու, անցեալի ճշմարիտ սկզբունքները նոր շինութեան հիմք դարձնելու համար, ինչպէս այժմ: «Ժառն արմատով է ծառ, տունն հիմամբ է տուն»։ Հայաստանեայց եկեղեցու գոյութեան արմատը նորա անցեալն է, որից նոր ուստեր պիտի աճին պողաքեր լինելու համար: Բայց այս ամենը պարզուել եւ մարդկանց սրտում հաստատուել կարող է գիտութեան միջնորդութեամբ: Նա միայն կարող է փոշիների տակից նոր ճշմարտութիւններ հանել, նա միայն կարող է քաջամաններ զանել վիրաւոր կողմերը բուժելու համար: Առանց գիտութեան հոգեւոր կեանքի մէջ անշարժութիւն, կղզիացում՝ յառաջ կգայ, որ դէպի մոռնութիւնն է տանում: Կարծ ասենք հայ վարդապետը պէտք է ծնւածարանական կրթութիւն ունենայ, իսկ քահանայն զոնէ դպրոցական: Ծառ խոշոր դժուարութիւններ կապուած են այս նպատակն իրագործելու հետ, քայց հաւատացած ենք, որ մեր հոգեւոր վարչութեան եւ ժողովրդի հետեւողական ծգոտման ու ջանքերը կխորտակեն բոլոր դժուարութիւնները:

9.

Այս բոլորից յետոյ անցնենք մեր զործնական վերջաբանին, որ յօդուածիս իսկական նպատակն էր: Նախընթաց պրակններում՝ փորձեցինք ցոյց տալ եկեղեցու եւ գիտութեան կապը, գիտութեան անհրաժեշտութիւնը եկեղեցու մտաւոր եւ քարոյական յառաջադիմութեան համար, այժմ՝ պէտք է տեսնենք, թէ ինչպէս կարելի է այդ նպատակն իրագործել: Գիտութիւն տեսողներու եւ մշակելու համար անհրաժեշտ են հետեւեալ երեք պայմանները. ա) գիտնական պատրաստութիւն ունեցող (այսինքն՝ բ) հարկաւոր եւ գ) պատրաստ աշխատութիւնները հրատարակելու հիմք:

Առաջին կէտն արդէն ի նկատի է առնուած. հանգուցեալ Մակար կաթողիկոսի օրով սկսուել, քայց ներկայ Հոգեւոր Տիրոջ հայրապետական առանձին ուշադրութեան առարկայ է դարձել այն հանգամանքը, թէ պէտք է Մայր Աթոռի ճեմարանաւարտ միաբաններից երիտասարդներ ուղարկել Ռուսաստանի եւ արտասահմանեան համալսարանները այլ եւ այլ գիտութիւնների մէջ կատարելագործուելու եւ ծնւածարանում ուսուցչական պաշտօն ստանձնելու համար: Հոգեւոր Տիրոջ ցանած քարի սերմերն սկսում են պոռոզ տալ. Մայր Աթոռ են վերադառնում հետգնտէ ուղարկուած երիտասարդ վանականները նշանակուած նպատակին ծառայելու: Գիտութեան համար աշխատատեղերը պատրաստելու գործը այսպիսով խելացի կերպով կապւում է մեր միակ հոգեւոր ճեմարանի յառաջադիմութեան հետ. ճեմարանի յառաջադիմութիւնը նշանակում է Հայ եկեղեցու գիտութեան յառաջադիմութիւն. թէեւ ճեմարանն ինքնըստինքեան դպրոց է, գիտութեան մատակարար եւ ոչ մշակող, քայց ուսուցիչների ծեռքով պէտք է մշակուի այն գիտութիւնը, որ հիմք է լինի: Մայր Աթոռի հովանու տակ է հաստատուած մեր միակ քարճրագոյն հոգեւոր դպրոցը, նոյն Աթոռի հովանու տակ եւս պէտք է ծնուին եւ զարգանան այն գիտութիւնները, որ կապուած են մեր եկեղե-

ցու գոյութեան հետ: Մայր Աթոռը կրօնական եւ վարչական կեդրոն է Հայաստանեայց եկեղեցու համար, նա պէտք է առաջին կեդրոնը եւ հեղինակութիւնը լինի եւ հայագիտութեան համար ընդարձակ մտքով:

Նոյն իսկ հանգամանքները նպաստաւոր են այն գաղափարի համար, թէ Մայր Աթոռը պէտք է լինի ընդհանուր հայութեան մըտաւոր կեդրոնը: Մենք յիշեցինք նոցանից մէկը, ծեմարանը իւր վարդապետ ուսուցչական խմբով: Եւելումը ենք առանձնապէս այս վերջին գաղափարը, որովհետեւ ոչ միայն պատշաճ է, որ հոգեւոր գիտութեան դասատուն հոգեւորական լինի, այլ եւ Մայր Աթոռի նիւթական սուղ միջոցները չեն ներում մեծամեծ ոռնիկներ տալ այն չափով, ինչպէս հարկաւոր է վարձատրել քարձրագոյն դպրոցի դասատուին: Լսարանական ուսուցիչը շաքաթական 6 դասից աւելի չպէտք է ունենայ, դեռ առաջին տարիներում՝ աւելի քիչ, եթէ կամենում ենք, որ նա գիտութիւն մշակէ: Իսկ Մայր Աթոռը վեց դասի համար 1500—2000 ր. վճարել չէ կարող. առանց այն էլ նա ծեմարանի համար իւր կարողութիւնից կրկնակի աւելի զոհողութիւններ է անում: Բայց վարդապետ ուսուցչին կարելի է քշով քաւականացնել եւ միջոց տալ, որ նա սակաւաթիւ դասեր վերցնելով հնարաւորութիւն ունենայ գիտութեամբ զբաղուելու:

Երկրորդ նպաստաւոր հանգամանքը հետեւեալն է: Բացատրութեան հարկ չկայ, թէ առանց մատենադարանի գիտութիւն ծաղկել չէ կարող: Իսկ արդ, Մայր Աթոռում արդէն եւրոպական մտքով մատենադարան կազմելու սկզբնաւորութիւնն ունինք: Հայ ձեռագիրների ամենամեծ մատենադարանը Մայր Աթոռինն է, որ միլիոններ ծախսելով հանդերձ նմանը հաստատելու հնարաւորութիւն չկայ, իսկ տպագրութեամբ գրքերի թիւը Մայր Աթոռի եւ ծեմարանի մատենադարանը միասին հաշուելով 20000-ից աւելի է: Ի հարկէ այս մի շնչին թիւ է քառի իսկական մրտքով գիտնական մատենադարան կազմելու համար, բայց դարձեալ մի ժողովածու է, որ արհամարհել չի կարելի: Այսպիսի սկզբնաւորութիւնից յետոյ՝ ամենեւին դժուար չէ մի

քանի տարուայ ընթացքում՝ հայկական գիտութիւնների համար լիակատար մի մատենադարան կազմելու, եթէ մեր քանիսկ հասարակութիւնը կամենար գնահատել այսպիսի մի գործ:

Երրորդ նպաստաւոր հանգամանքը նոյն գաղափարի համար Մայր Աթոռի տպարանն է: Բաւական չէ միայն գիտնական աշխատութիւններ պատրաստելը, պէտք է միջոց ունենալ նաեւ տպագրութեամբ ընդհանրութեան մատչելի դարձնել: Մայր Աթոռի տպարանը որքան եւ թերի եւրոպական մտքով քարեկարգ տպարան դառնալուց, բայց Կովկասի մէջ աչքի ընկնող տպարաններից մէկն է: Տպարան ամեն տեղ կայ, բայց փոքր յարմարութիւն չէ Մայր Աթոռի մէջ, քարձրագոյն դպրոցի, մատենադարանի կողքին եւ տպարան ունենալ: Չհաշուելով մանր միւս մեքենաները, տպագրութեան համար ունինք երկու մեծ արագատիպ մեքենայ: Ունինք նոյնպէս ծուլարան, որ քարեկարգ վիճակի մէջ դրուելուց յետոյ՝ շատ օգտակար կարող է լինել: Սակայն մեր հասարակութիւնը չպէտք է մոռանայ, որ Մայր Աթոռը իւր քազմաթիւ հոգսերի մէջ անկարող է մեծամեծ ծախսեր անել գիտնական թանգ հրատարակութիւնների համար, որքան եւ չկամենար շահի տեսակէտով նայել տպարանի վերայ:

Ապա ուրեմն «տուք եւ տացի ծեղ»:

Գ. Վ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ.

ՄԱՅՐ ԱԹՌՈՒ

Ս. ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԶԱՆԱՊԱՐ ՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

Նորին Վեհափառութիւնը օգոստոս 27-ին Մայր Աթոռից ուղեւորուեց Երեւան. 28-ին Երեւանից բարձ. Տ. Գարեգին վարդապետ Սթուշեանցի ուղեկցութեամբ ելինովկայ ուր և զիշերել բարեհաճեց: Դիլիջանում 29-ին մեծ. պ. ինժինէր Նարայեանցի ամբարանոցում ճաշելուց և հանգստանալուց յետոյ՝ իւր ճանապարհը շարունակեց դէպի Հաղարծին: Այս դարաւոր վանքը, ինչպէս յայտնի է նորոգւում է այժմ Ս. Հայրապետի հոգացողութեամբ. երկու օր այնտեղ հանգստանալուց